

Jázova települése, népessége és gazdálkodása

SIMON ANDRÁS

Történeti adatok, az újratelepülés, birtoklástörténet

Jázova-Hódegyháza község a Bánságban, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásának déli részén fekszik. A trianoni határmeghúzás (1920) után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, majd Jugoszlávia, ma Szerbia része.

Nevét *Hodighaaz* alakban elsőként egy 1340-ben kelt irat tartalmazza, mely dokumentum egy 1274-ből datált forrás tartalmi átirata. „*A Csanád-nem birtoka; 1274-ben a Makófalviak, 1337-ben a Telegdiek őseinek jut osztályrészül.*” – summázza a településre vonatkozó középkori adatok tanulságait Györffy György.¹ A község lakói az 1337. évet tekintik falujuk születési dátumának, s ehhez számolva ünneplik Jázova településének kerek évfordulóit.²

A település korai történetét és a hódoltság időszakát érintő birtoklástörténetet Torontál vármegye monográfiája taglalja: „*E területen állott hajdan Hódpusztá. Később, mikor a templom és a falu felépült, nevezték el Hódegyházának. A XIV. század elején a Csanád nemzetség birtokában találjuk. Az 1337. évi osztály alkalmával Csanád érsek és unokaöccsei, a Telegdyek kapták. Ezeknek utódai 1360-ban három részre osztották a falut. Egyik részt Pongrácz fiai, Tamás kalocsai érsek és Kelemen, a másikat Miklós fiai, György és Miklós, a harmadikat Lőrincz fiai, János és Tamás nyerték. Valamelyik Telegdy részét 1400 táján Hódegyházi Pál szerezte meg. Telegdy András itteni részét 1495-ben Bodófalvi Ferencz deáknak zálogosította el. Telegdy István 1508. május 22-én új királyi adománylevelet eszközölt ki e birtokára. A török hódoltság kezdetén a magyar jobbágyok elköltöztek belőle és helyükbe szerbek telepedtek. Az 1557–58. évi török adólajstromok szerint már csak 14 háza volt, melyekben szerbek laktak. Nádasdy Tamás nádor 1561-ben Telegdy Mihály hódegyházi részét, hűtlenség címén, elvette tőle és Kerecsényi Lászlónak adományozta. Lakosai a hódoltság alatt leginkább juhászattal foglalkoztak. 1582-ben három juhásznak 560 juha volt. A szerbek a helység régi nevét Hodityra, majd Hodicsra változtatták. 1653-ban a nádor Béltelki Pálnak és Olasz Pálnak adta, 1655-ben azonban Lessenyei Nagy Ferencz, Milojkovics Miklós és Dénes György is eszközöltek ki maguknak királyi adománylevelet a helysége. Ebből azután per keletkezett, mely Béltelki és Olasz Pál javára dőlt el. Özv. Béltelki Pálné 1689-ben készített végrendeletében a falut Csomaközi Lászlónak hagyományozta. A temesvári bánság szervezésekor már pusztá volt.*”³

A törökdúlás alatt tehát – a fenti adatok fényében úgy tűnik – teljesen elnéptelenedett a falu. Újratelepülésének illetve -telepítésének körülményeiről és idejéről

¹ Györffy György 1963. 858.

² V.ö.: Cs. Simon István 1997.

³ Borovszky Samu (szerk.) é.n. (1911) 56.

forrásaink eltérően szólnak. Szeged népének a pusztává vált területekre történő kirajzását vizsgálva Bálint Sándor – valószínűleg a vármegye-monográfia adataira támaszkodva – Jázováról így ír: „A temesvári kincstári igazgatóság állítólag már 1760 táján Jázova-Hodics néven szegedi dohánykertészekből gányófalut alapított a régi helyén. A birtok 1816-ban József nádoré lett. A falu lakossága 1810-ben újabb szegediekkel, 1816-ban pedig Vedresházáról távozókkal, tehát ismét szegediekkel gyarapodott. A közvetlen szomszédságában elterülő és szintén szegediekből népesült Hodics még a múlt század folyamán összeforrt vele.”⁴ A személynév-anyag vizsgálata alapján Kálmány Lajos és Bálint Sándor egyaránt úgy vélekedik, hogy a falu jórészt közvetlenül Szeged népéből, valamint Szőregről, Keresztúrról, Tóbáról és más szomszédos települések lakosaiból települt.⁵

Az 1760 körüli telepítés feltételezésének ellentmond, hogy a bánsági megyék úrbérrendezése kapcsán készült adatfelvétel (1780) Jázova-Hódits települést, annak népességét még nem említi.⁶ Az ugyancsak ebben az időszakban (1784) készített I. katonai adatfelvétel térképszelvényén sem találjuk a települést. A Bánság demográfiai és gazdasági viszonyait bemutató munkájában Kovách Géza a telepítés dátumaként későbbi időpontot jelöl meg. Jázova-Hódits települést a csak 1828-ban megjelenő új helységek sorában említi. Népessége ekkor 97 házasság és 46 házatlan (összesen 143) zsellérből áll.⁷ Mellettük 15 szolgát, 1 szolgálólányt és 5 kézművest jelez az összeírás. Ez utóbbiaknál egy kivétellel a foglalkozás szerinti besorolást is meg tudjuk: 1 kovács, 2 takács és 1 molnár dolgozott a településen. Mindez százalékos arányban kifejezve a következőképpen mutat: 87.2 % zsellér, 9.7 % szolga, valamint 3.3 % kézműves.⁸ Az 1828-ban feltüntetett, adó alá eső, úrbéres földek kimutatásában Jázova-Hodits esetében nem jelez a lajstrom sem szántót és kaszálót, sem pedig szőlőt és szilvást. Ugyanezen összeírásnak az állatállományra vonatkozó adatsora viszont számottevő marha-, ló-, juh- és sertésállományról (mindösszesen 1416 jószágrol) szól.⁹ Mindezek fényében érdekes tény, hogy az idézett munka egy másik táblázatában Hódegyházát az 1828-as összeírás utáni telepítések sorában találjuk: 1838-ban magyarok által telepített helyként.¹⁰

A telepítés ideje körüli problematikához újabb adatként idézünk egy 1813. évi német nyelvű összeírást, amely Jázovát és Haditsot két dohányültetvényként jelzi, Tiszaszentmiklóstól keletre, negyedórányi távolságra. A forrás arra is utal, hogy e területre a temesvári kamarai hivatal 1812-ben 6 évre szóló szerződést kötött. A szerződés szerint a földek kétharmadát gabonával, egyharmadát dohányval tartoznak ültetni a lakosok, s holdanként 3 forintot fizetnek a tizeden kívül. A területen semmiféle uradalmi épület nem található. A két dohánykertészet 99 házból áll, lé-

⁴ Bálint Sándor 1976. 179-180.

⁵ Kálmány Lajos 1882. II. IX, Bálint Sándor 1976. 179-180.

⁶ Kovách Géza 1998. 236.

⁷ Kovách Géza 1998. 130.

⁸ Kovách Géza 1998. 221; 236; 259.

⁹ Kovách Géza 1998. 144; 160; 175. Az állatállományra vonatkozó számszerű adatokat kötetünkben Kothencz Kelemen tanulmányában is megtalálhatja az olvasó.

¹⁰ Kovách Géza 1998. 112; 343.

lekszáma 80, kizárólag katolikus vallású magyarok. Saját legelőjük nincs a lakosoknak, a tiszaszentmiklósi maradványföldek egy részét bérelik legelőnek. Fő megélhetési forrásuk a dohánytermesztés. Dohányból egy hold 5–6 mázsát terem. Ezen kívül gabonát, árpát, zabot, kukoricát is vetnek. Főleg a szegedi piacon értékesítik termékeiket. Megtudjuk még a forrásból, hogy a terület a padói plébánia filiája, istentiszteletre a tiszaszentmiklósi földesúri lakásban lévő kápolnába járnak az itt lakók.¹¹

Ehhez az időszakhoz közelesőnek véli Jázova és Hodics betelepülését a szegedi kirajzás folyamatát ismertette Kálmány Lajos: „*Jázova és Hodics egymás mellett terülő községek. [...] Népiünk letelepedésének idejét e helyen 1810-re tesszük, mi által csak annyit akarunk mondani, hogy e körül jöttek nagyobb számban ide, mert néhány családot találunk már itt népiünkből 1800 körül is.*”¹²

A hivatkozott adatok alapján az látszik bizonyosnak, hogy Jázova és Hodics hódoltság utáni újratelepülése 1785 és 1812 között – talán közelebb a századfordulóhoz – vette kezdetét. Kalapis Zoltán vizsgálatai szerint a 18-19. században települt Torontál megyei, bánsági dohánykertészfalvak közé sorolható sok más településsel együtt Jázova is.¹³

A 19. század első felének viszonyairól értékes adatokat találunk egy 1831-ben kelt panaszlevélben, amelyet „*Tarka Mihály bíró és a többi esküdtek az egész helység nevében, Szabó József jegyző*” által papírra vetve nyújtottak be a tiszaszentmiklósiak ellen Torontál vármegyének. A jázovaiak húsz pontban fogalmazták meg sérelmeiket a szomszéd településen élő atyafiakkal szemben, mely panasztételek többnyire vetéseik legeltetés általi tönkretételét, állataik önkényes elhajtását, s egyéb határsértéseket rónak föl. A passzusok főleg a jázovaiak gazdálkodási viszonyaira, földhasználatára vonatkozóan tartalmaznak adatokat. Pohlinger Ádány juhász „*Tiszaszentmiklósról Jázovára kerülvén, de itt is, ott is háza lévén*” azt kifogásolja, hogy a szentmiklósi földön „*a búzák között egy haszontalan szék földre (szlatinára) a juhoknak egy része be csapódván*”, tőle a szentmiklósiak jelentős kártérítést szedtek be „*a haszontalan szlatináért, mely sem vető, sem pedig kaszáló avagy legelő föld nem*”. A dohánytermesztés meglétét, jelentőségét, s a szomszéd határra való kiterjesztését mutatja a tizenegyedik panaszpont: „*Sziráki József lakosunk pedig a kaszálójaikban* (értsd: a tiszaszentmiklósi határ kaszálóövezetében – S.A.) *vett dohány földet a midőn dohánynyal ültette volna, önnön a T. Szt. Miklósiak által tört, s koptatott úton mivel egy hordó vizet vitt, azért 4 frt. 30 kr.-t húztak rajta.*” A dohányföldek mellett a gabonafélék is helyet kaptak a határ szántóterületein. Erre utal az a kitétel, melyben Süli Mihály, Lórintz Antal és Faragó Mihály azt panaszolják, hogy „*már a búzájok virágzásban lévén, a T. Szt. Miklósi egész ménés által igen sérelmesen össze törettek*”. Kazi József jázovai lakos hasonló dologról nyilatkozott, miszerint „*bizonyos árendás földjében (melyben rész szerint búza, rész*

¹¹ OL. UC 238:19. (1813. június 14.) In: Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban (Urbaria et Conscriptiones) Arcanum: Budapest, 2004. (CD-ROM)

¹² Kálmány Lajos 1882. IX.

¹³ Kalapis Zoltán 1998. 32-33.

szerint árpa vetve lévén) nem lúd s más baromfiak által a lábon álló életjét eltékozták, hanem (mivel éppen a hely T. Szt. Miklós mellett fekszik) még lovaikkal a kötőfék száránál fogva csaknem végképpen tönkre tették és legelőnek alkalmassították...” A szentmiklósi kaszálókból kukoricaföldnek is váltottak meg területet a jázovaiak, mely kapcsán a le nem vágott kukoricaszár önkényes letörését róják föl a szomszédos lakosoknak. A kártételek sokszor a lakóházak végében lévő földeket is érintették: „Nemkülönben a T. Szt. Miklósi atyafiak minden jószágukat szélnek vetvén nem csak az árendás Kurta-Bara kaszálónkon által legeltetik, hanem még a házaink után lévő vetéseinken is.” Az Aranka (más néven: Harangod, Haranga, Kunét) nevű folyó mellett fekvő település (Jázova-Hodits) a „harangai nádlást” kaszálónak felosztva szokta használni.¹⁴

József nádor, akinek 1816-ban került birtokába Jázova–Hódegyháza, 1833/34-ben a községet a Törökbecse melletti egykori Akács, valamint a Basahíd melletti Nagy- és Kis-Bikács községbeli lakosokkal gyarapította.¹⁵

Jázova birtokviszonyairól, nagyobb birtokosairól az 1895. évi általános mezőgazdasági statisztika és a gazdacímtár tudósít. 1895-ben a gazdaságok száma 176, a művelt terület nagysága 330 kataszteri hold. 100 holdon felüli birtokosként forrásunk Tóth József földművest, valamint Zákány Jánost és társát, Kovács Ferencet (ugyancsak földművesek) nevezi meg. Tóth József földterülete 140 hold, Zákány János és társáé 123 hold, legnagyobb részben szántó, kisebb részben pedig rét. Mindketten egyrészt tulajdonosok, másrészt József főherceg birtoka egy részének haszonbérleti. Mindezen adatokat figyelembe véve, egy-egy jázovai gazdaságra, a falu saját határát tekintve, igen csekély megművelt földterület jut. Ismerve a század első feléből idézett forrásokból azt a tényt, hogy a jázovaiak a tiszaszentmiklósi határban is birtokolnak vagy bérelnék földeket, ezt a század végén is érvényes ténynek kell gondolnunk. Alátámasztani látszanak ezt Tiszaszentmiklós 1895. évi adatai. Itt 638 gazdaságra jut nyolc és félezer hold, s a 100 hold feletti birtokosok kezén mindösszesen 2707 holdat találunk.¹⁶

József főherceg 1898-ban a két község határában lévő birtokának nagyobb részét eladta a községek lakosainak. Erről a Mikszáth Kálmán által szerkesztett Országos Hírlap is beszámolt egy rövid tudósításban: „József főherceg jótekonysága. Nagybecskerekéről jelentik: József főhercegnek a torontálmegyei Tisza-Szt.-Miklós és Jázova községben 9000 hold földje van a lakosság között bérletbe adva. A főherceg most e birtoka kétharmad részét eladta a két községnek, még pedig oly feltétellel, hogy a földek eddigi bérösszege lesz a vételár, tőke és kamat törlesztési hányada, a földek pedig 25 esztendő múlva a községi lakosok tulajdonába mennek át, azaz még 25 évig adja a 9000 holdat bérbe, azután pedig odaajándékozza a népnek.”¹⁷

¹⁴ Hegedűs Antal (szerk.) 1984. 167–172.

¹⁵ Borovszky Samu (szerk.) é.n. (1911) 56., Cs. Simon István 1997. 2.

¹⁶ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal 1897/a 578; 1897/b 456–467.

¹⁷ Országos Hírlap 1898. július 4. Budapest, 2. old.

Az 1911. évi gazdacímtárban 100 holdon felüli birtokosok már nem szerepelnek, a helység „*Hódegyháza mint testület*” megnevezéssel jelenik meg, mindösszesen 1710 holdnyi művelt területtel, melyből 532 kh szántó, 1 kh kert, 43 kh rét, 1 kh szőlő, 1032 kh erdő, valamint 98 kh használatlan terület.¹⁸

A falu neve

A falu hivatalos neve Jázova (szerbül: Jázovo). E névalakkal együtt használatos – ma már ugyancsak hivatalosan engedélyezve – a Hódegyháza megnevezés is. E kettős forma arra utal, hogy maga a község két, térben többé-kevésbé elkülönülő, mégis szorosan együttélő falurész egysége. Egyik maga Jázova, tőle keleti-északkeleti irányban, kb. 2-3 km távolságban terül el a falu Hódegyházának vagy Hodicsnak nevezett része. A Hódegyháza alak az eredeti magyar elnevezés. A *Hodics*, esetleg *Hodity* forma – mint azt a végződés is elárulja – szláv alak. A vármegye-monográfia, s vélhetőleg ugyanerre az adatra támaszkodva Bálint Sándor munkája is azt feltételezi, hogy a hódoltság idején itt megjelenő szerb lakosság ajkán módosult ekképp a névalak.¹⁹ Érdekes már itt megjegyeznünk, hogy a ma már leginkább pusztuló, elnéptelenedő hódegyházi terület egykor virágzó, saját életet élő, rendezett falurész volt. A népesség kétharmad-egyharmad arányban oszlott meg a jázovai és a hódegyházi rész között.

A névalakok eredetéről, illetve magyarázatáról a következőket tudjuk: A korábban feltűnő Hódegyháza helységnév kapcsán – főként a falura vonatkozó publicisztikai írásokban – azt az eredeztetést olvashatjuk, miszerint a középkortól templomos helyként emlegetett település vizekben gazdag határa kiváló élőhelye volt a hódoknak. „*Neve arra enged következtetni, hogy itt egykor a vízben ügyesen építkező hódok is éltek...*” – írja a 660 éves faluról megemlékezve Cs. Simon István.²⁰ Törköly István újságíró, a helytörténet és a vadászat múltjának krónikása pedig így fogalmaz: „*Már a 18. és a 19. században nagymérvű környezetváltozások kezdődtek a folyók szabályozásával és a lecsapolásokkal. Rohamosan szűkült, majd sok helyütt eltűnt a hód élettere. Talán legszemléltetőbb példa erre itt, a mi égtájunkon az észak-bánsági Hódegyháza (Jázova). Magyar neve – igen találóan – onnan ered, hogy az Aranka csatorna kiépítése előtt ez a vidék, a falu környéke a Tisza vízgyűjtő területe volt, erdőkkel, ligetekkel, és biztos élőhelynek bizonyult a hód számára. Itt bizony nem kapzsi és lesipuskás vadászok okozták a hód vesztét, hanem a természet kemény törvénye.*”²¹ A Földrajzi nevek etimológiai szótára is a hód állatnév és az egyház (templom) főnév összetételeként magyarázza a településnevet.²²

Az Aranka vízfolyás mellett fekvő település eredetmondája a szóbeli emlékezetben így maradt fenn: „*Nem vót, csak egy sziget, aztán egy halász odatelepedett. Lecsatornázott, lettek neki birkái, meg lett egy ember, aki odatelepedett hozzá, ba-*

¹⁸ Rubinek Gyula (szerk.) 1911. 769.

¹⁹ Borovszky Samu é.n. (1911) 56. és Bálint Sándor 1976. 179.

²⁰ Cs. Simon István 1997. 2. V.ö.: Fehér Mayer Mária 2006.

²¹ Törköly István 2003.

²² Kiss Lajos 1997. I. 599.

rátja, s akkor ők csak ketten vótak. Meg vótak hódok is. Na, akkor arra ment a helyzet, hogy hoznának asszonyokat is. Valamerre elmentek, aztán hozott mind a kettő. Nőttek a gyerekek is, ennek a fia elvette annak a lányát, annak lánya hozzáment ehhez, s innen származtunk mi. Az egész falut, ha mindenkit megszámolunk, mindönki rokonság itt. Kalap alatt vótunk mindnyájan, mind rokonság. Hódegyházának hívták a hódokról. Csatornázza lett, le lett vezetve.”

A Jázova helységnevé etimológiájához Kiss Lajos szótára a szerb-horvát *jáz* ('szakadék, cége') alapszóra hívja fel a figyelmet.²³ A szóbeliségben máig fennmaradt névmagyarázat – mint történeti mondáelem – a török időkbe vezet vissza: *„Jázova meg az öreg szultánnak a fiáru maradt. Háborúztak a törökökkel. Az apja átadta a fiának, hogy most már Te legyél a feje, te vezessél minket. Az ment elől. A nyíllal lelőtték a lórú a fiát. Az rögtön möghalt. Az apja leugrott a lórú, mire az apja leugrott, a lovát is kivégezték, akkor a ló is meg a fia is, mind a ketten kimútak. Na akkor az apja fővötte, és a fiát szölongatta: Jaj, Zovo! Mer Zovo-nak hívták, onnan maradt.”* A történetet időben pontosabban elhelyezve a falu évfordulós krónikája így közli: *„Jázova eredetmondáját is mondjuk el. E szerint a zentai csatából (1697) menekülő törököket Jázova térségében utolérték a huszárok és az öldöklésben a szultán egyik fia, Zova is elesett, akit a menekülők (egy másik változat szerint az édesanyja) hangosan sirattak: Jaj, Zova! Jao Zova! Hát így, ennek alapján kapta a falu a nevét: Jázova.”*²⁴

A falu népessége

A falu lélekszámára vonatkozóan fentebb idézett forrásaink egy része már adott támpontokat. Fényes Elek a 19. század közepén megjelent munkájában Hodics és Jázova településekről írja: *„magyar helyek Torontál vármegyében, a tiszaszentmiklósi uradalomban; 164 házzal, 1364 katolikus lakossal, kik dohánytermesztők”.*²⁵ Mivel a falu népessége ekkoriban kizárólag katolikus vallású volt, az egyházi sematizmusok, melyek a hívek számát is feltüntetik, ugyancsak fontos forrásoknak tekinthetők a lélekszámot illetően. A lakosság számára vonatkozóan adatokat nyertem a helyi közösség nyilvántartásból is. A különböző források adatait az alábbi táblázatban összegeztem:

év	lakosok száma
1812	80 (99 ház)
1828	164
1840-es évek vége	1364 (164 ház)
1847	853
1851	973
1852	1024
1853	1119

²³ Kiss Lajos 1997. I. 599.

²⁴ Cs. Simon István 1997. 3.

²⁵ Fényes Elek 1851. II. 152.

év	lakosok száma
1865	1004
1869	1776
1880 körül	kb. 800
1886	819
1889	1300
1890	1363
1902	1693
1910	1818
1911	1958 (344 ház)
1913	1834
1916	1890
1919	1890
1921	1908
1927	1901
1931	1945
1935	2052 (ebből 500 német) /?/
1948	1861
1953	1887 (590 ház)
1961	1729
1971	1623
1981	1263 (ebből 1234 magyar)
1983	1052 (ebből 1046 magyar)
1991	1118 (ebből 1071 magyar, 8 szerb)
1997	950 + kb. 70 menekült (370 ház)
2001	871 magyar + kb. 100 menekült
2002	978 (ebből 832 magyar, 92 szerb)
2007	715 nagykorú (nagyrészt magyar)

Mit mutatnak a számadatok? 1812 és 1852 között a népesség száma dinamikusan növekszik. E tendencia minden bizonnyal a helyben lakó családok számbeli gyarapodásával, valamint az újabb betelepülési hullámok hatásával magyarázható. A sorban csupán a Fényes Elektől vett, s az 1840-es évek legvégének viszonyait mutató lélekszám kiugróan magas a közeli évek adataihoz viszonyítva. A nagy eltérés okát nem tudjuk, talán az adatfelvétel, illetve adatszolgáltatás pontatlanságában kell keresnünk. 1852 és 1865 között a lakosok száma – meghaladva az ezret – lényeges mozgást nem mutat, stagnál.

Újabb jelentékeny növekedést az 1860-as évek második felében tapasztalhatunk. Az 1880-as évekre azonban nagy mértékű visszaesést mutatnak a számok. A csökkenés okait keresve minden bizonnyal számolnunk kell az 1873 nyarán kitört kolerajárvány hatásával. Torontál vármegye monográfiája Jázovát is említi azon települések sorában, ahol nagyobb számú megbetegedés fordult elő.²⁶ A fogyás mögött meghúzódó másik ok az volt, hogy a szűkhatárú faluból más településekre

²⁶ Borovszky Samu (szerk.) é.n. (1911) 484.

rajzolt ki a népesség egy része: így a szomszédos Terjánba 24 család, az 1880-as évek elején telepített Bácsgyulafalvára (Telecska) pedig 67 család vándorolt el.²⁷ 1882-ben megjelent munkájában Kálmány Lajos írja, hogy Jázován és Hodicsra „a lakosok száma a 800-at nem üti meg, melyből Hodicsra csak 1/8 esik.”²⁸ A magas születési aránynak köszönhetően azonban néhány év alatt (1889/1890-re) több mint másfélszeresére emelkedik a népességszám, majd tovább folytatódik a növekedés, s 1911-től egészen a 20. század derekáig – 5-10 %-os ingadozást mutatva – a lakosság száma megközelíti a kétezret.

Feltűnő adat az 1935. évi! Az egyházmegyei adattár – mely több év adatánál is utal a nemzetiségi megoszlásra, ha van nem magyar lakos is – a 2052 főnyi hívőt „mind magyar”-ként említi, s német lakosságot más esztendőben sem mutat.²⁹ Az össznépesség tekintetében ugyanezt a számadatot találjuk a *Katolikus Lexikon*ban is, ám e forrás az összlakosság egynegyedét kitevő, mintegy félezer német nemzeti-ségű személyt is feltüntet. Sőt megjegyzi, hogy a falu 1946-ban elveszti német lakóit.³⁰ Terepkutatásaink, valamint a plébánián fellelhető írásos anyag alapján tudjuk, hogy a szomszédos Tiszaszentmiklóson a második világháborúig jelentős volt a németiség számaránya, ám arra, hogy Jázován ugyancsak éltek volna németek, sem az írott forrásokban ill. publikációkban, sem pedig a szóbeliségben nem találtunk utalást, s a falubeli családnevek sem támasztják alá ezt az egyedi adatot.

A 20. század közepétől az 1971. évi népszámlálásig folyamatos, de egyenletes ütemű csökkenést mutatnak a számadatok. Ezt követően viszont – főként a Tito-i Jugoszlávia biztosította jólét megszűntével – láthatóan felgyorsul a fogyás, s az ezredvégre 1000 fő alá esik a falu lélekszáma. A lakosság számbeli apadása napjainkig tart. Az utóbbi évtizedekben a mezőgazdaság egyre csekélyebb megélhetési lehetőséget biztosított, így leginkább a fiatalabb korosztály másutt keresve munkát, elhagyta a települést. Legtöbben a közeli Csókán, Zentán, vagy Szabadkán próbáltak gyökeret verni, s boldogulásukat megtalálni, de tudunk Magyarországra, Németországba, sőt Ausztráliába és Amerikába kivándoroltakról is. A népesség fogyását jól érzékeltető, mindazonáltal elszomorító adat, hogy 1996-ban 37 temetéssel szemben csupán 6 keresztelőt tartottak a faluban.³¹

A népesség csökkenésével ellenkező tendenciát a délszláv háború okozott. Az 1990-es évek derekától egyre növekvő számban vásároltak üresen álló házakat és telepedtek meg a faluban – legnagyobbbrészt szerb nemzetiségű – háborús menekültek. Táblázatunk utolsó néhány sora ezeket a számadatokat is mutatja. A szerb nemzetiségűeken kívül kis számban találunk a településen macedónokat (közülük hárman házasság révén kerültek a faluba az 1980-as években), horvátokat, cigányokat, s voltak olyanok is, akik a népesség-összeíráskor jugoszlávnak vallották magukat.

²⁷ Cs. Simon István 1997. 3.

²⁸ Kálmány Lajos 1882. IX.

²⁹ Erős Lajos 1993. 264.

³⁰ Huzsvár László 1998. 907.

³¹ Cs. Simon István 1997. 3.

A település képe

Jázova és Hódegyháza – mint fentebb idézett forrásainkból kiolvasható – két dohánykertész telepként jött létre, de életük, közigazgatásuk a legkorábbi időktől összeforrt. Mondhatni, két falurészként éltek s élnek egymás mellett. A köztük húzódó néhány kilométernyi földterület nagy része legelőként hasznosul.

Mind a II. (1860-as évek dereka), mind pedig a III. katonai felvétel (1880-as évek) térképszelvényén jól kirajzolódik a két-két utcás településrészek egymáshoz viszonyított fekvése. Míg a második katonai adatfelvétel külön jelzi a település részeinek nevét (Jázova, Hodic), addig a harmadik katonai adatfelvétel szelvényén már csak a Hódegyháza megnevezés szerepel a település egészére vonatkozóan.

Jázova a községházával, az 1901-ben felépült templommal, a most, újonnan emelt plébánia-épülettel, a két bolttal és a kocsmával napjainkban a település tulajdonképpeni központi része, s a közösségi intézményeket tekintve az volt a múltban is. A 20. század első évtizedétől postahivatal, önkéntes tűzoltó-egyesület, gazda- és olvasóköri, továbbá hitelszövetkezet működött.³² 1948-ban kezdték építeni a község kulturális és szórakozási igényeit szolgáló szövetkezeti otthont. A villany az 1950-es évek első felében gyulladt ki a faluban. 1965-ben kövesutat építettek, amit később betonburkolattal láttak el.³³

A jázovai településrész gerincét az észak-déli irányban húzódó *Nagy utca* alkotja. A falu északi határrésze a *Nagy kurta*. A Nagy utcától nyugatra, annak felső (északi) szakasza mentén, nagyjából az Iskola utca leágazásáig tart a *Borsos* nevű határ rész. Ugyancsak a Nagy utcától nyugatra, de annak alsó (déli) része mellett fekszik *Susán*. Az *Iskola utca* a Nagy utca felső negyedénél keleti irányba, a hódegyházi rész felé ágazik el, ebből pedig északkeletnek, ugyancsak Hódegyháza irányába fut a *Bika utca*. Nevét onnan kapta, hogy itt hajtották ki a bikákat a Jázova és Hódegyháza között elterülő *Kis kurta* elnevezésű legelőterületre. A Bika utca első szakaszát, mely hat házzal indult, *Hatrongyos*nak is mondták. E megnevezés földrajzi névként Szeged környékén sokféle ismert és használatos. Általában rossz, parlag, szegényes földet, házat jelöltek vele.³⁴ A *Földrajzi nevek etimológiai szótára* a névalakot így magyarázza: „A 'sok, akárhány' értelemben használt számnév és a rongyos 'szegény, vagyontalan ember' főnév összetétele. A többfelé ismert tréfás-gúnyos helynévvel szegényes, elhanyagolt helyeket szoktak jelölni.”³⁵ Szeged környéki elterjedtsége és a jázovai határban való előfordulása nagy valószínűséggel a falu benépesítésében szerepet játszó, Szegedről érkezett telepeseikkel hozható összefüggésbe.

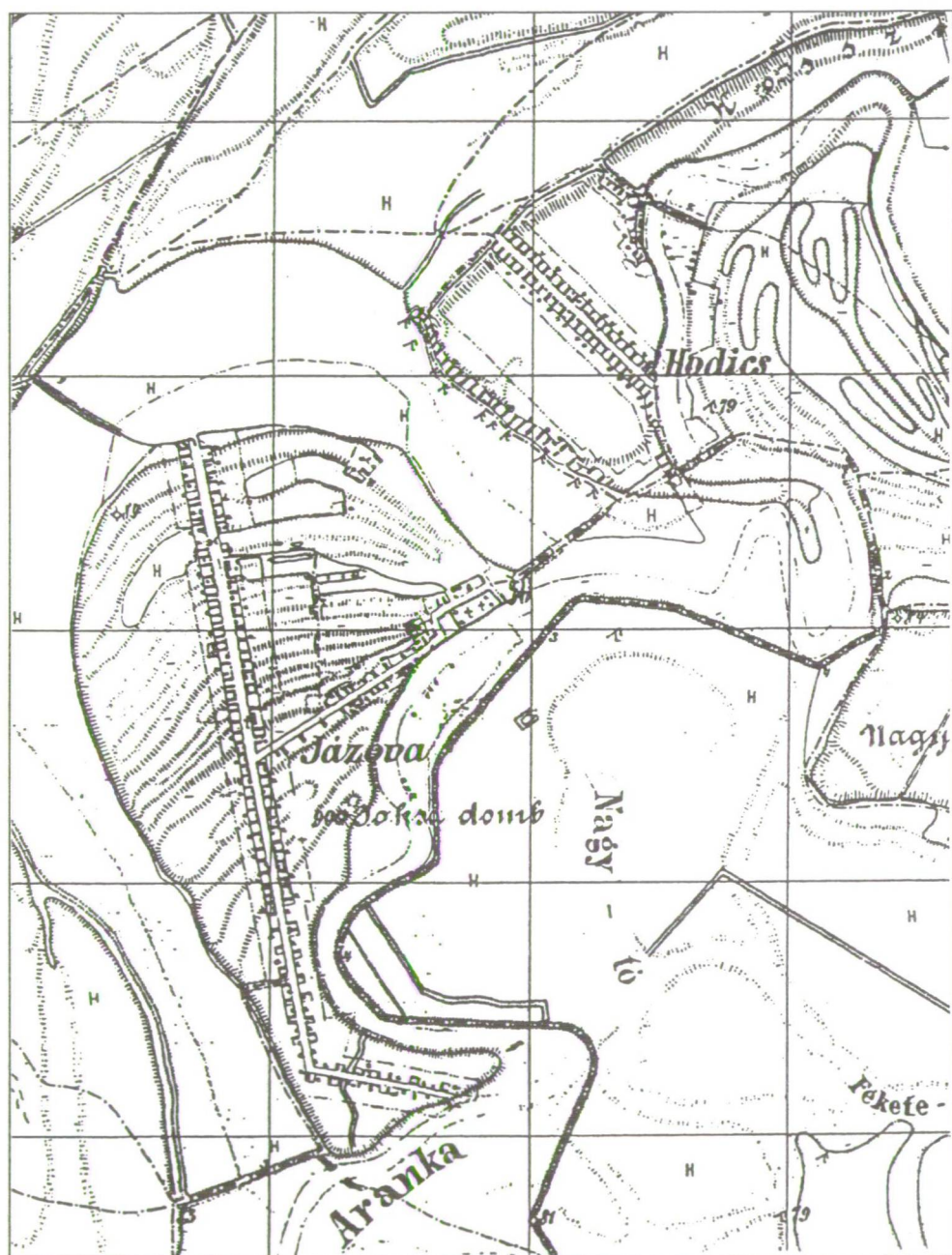
A jázova-hódegyházi határ keleti-délkeleti szántó- és legelőterületeinek régi elnevezései (keleti irányba haladva): *Herés*, *Háziföldek* (ezeket többnyire szántó-

³² Borovszky Samu é.n. (1911) 56. A Jázovai Gazdasági Hitelszövetkezetnek 1911-ben 156 tagja volt (Rubinek Gyula 1911. 760.)

³³ Cs. Simon István 1997. 3.

³⁴ Incze Géza 1960. 37., Börcsök Szilveszter–Makra János–Zsolnai József 1970. 93.

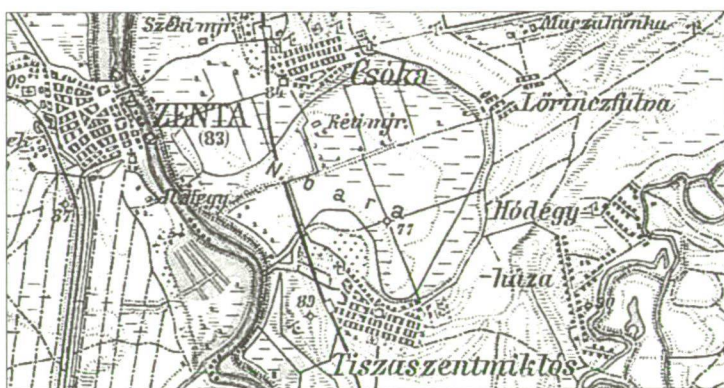
³⁵ Kiss Lajos 1997. I. 575.

1. kép Jázova és Hodics a II. katonai felvételen

ként használták), *Kisjárás*, *Nagyhát* (ezek legelők voltak). Jázova keleti oldalán, a Herés mellett egykor szélmalom állott.

A település hódegyházi része ma lehangoló, pusztuló képet mutat. Ám korántsem volt ez mindig így. Hódegyházára vagy Hodicsra a mai öregek nagy örömmel és büszkeséggel emlékeznek vissza. Rendezett, tiszta utcákat és gazdaságokat lehetett látni. Hodicson volt külön iskola, bolt, kocsmá, artézi kút. Az 1940-es években a boltos Falusi János, a kocsmáros Kiss István (*Kiss Misa Pista*) volt. A kocsmához táncterem is tartozott, ahol népszínműveket adtak elő, s minden második vasárnap – felváltva a jázovai kocsmával – bált tartottak. A bálak mellett a társasélet spontán megnyilvánulásának nevezhetjük azt, hogy többnyire téli estéken, 8-10 fős csapatba verődve jártak az emberek házról-házra: kártyáztak kukoricaszemre (*Máriázás*, *filkózás*, *bornyúzás*), vagy éppen valamely népszerű regényből (pl. Rinaldo Rinaldini) olvastak fel a társaságban egymásnak.

2. kép Hódegyháza és környéke a III. katonai fölvételen

A Hodicson lakóknak templomba és a községházára Jázovára kellett járniuk. Esőben, ha sáros volt az út, kézben vitték a cipőt, sokszor a ruhát is. Rokona, ismerőse mindenkinek volt Jázován, ahol felölthette a templombajáró ünnepi öltözetet. Volt, hogy csak hetente, vagy még ritkábban – ahogy a szükség hozta – jártak Jázovára. Nem minden héten jutottak el a templomba sem, ilyenkor otthon imádkoztak. Temető nem volt Hódegyházán. Lovaskocsra tették a koporsót, úgy vitték a halottat Jázovára temetni.

Néhány visszaemlékezésből idézünk, melyek az 1930/1940-es évek állapotát jelenítik meg: „Milyen vót Hodics? Nagyon szép vót, mind bennszülött lakott benne. Akiknek az ősei telepöttek ide le. Akkó maradt a családrú a családra. Mindönki gondosan tartotta az otthonát. Az olyan szép vót, hogy ott akinek lova vót, kocsija vót, mikó tavasszal megszikkant egy kicsit az utca, azok fogtak be fogasba, oszt fogasóták, boronáták, hogy az egész utca szép legyen. Oszť mindig egyik odarrú is aki lakott, meg a másik ódarrú is a kocsíút közepéig söpröttük az utcát. Hogy ott mindég tiszta vót. De ha valamit észrevettek, hogy Jázovába van valami eladó, vagy

lőhet kapni a bódba, akkor az összes sort értesítették, egyike a másikat. Olyan nagyon szerette a szomszéd az egyik a másikat, hogy mindjárt értesítették, hogy mindenki mögtudta. Most a szomszéd nem mondja meg a szomszédnak, ha van valami... Irigy a nép, ennyire irigy a nép. Nagyon jó vót. Én sokig, mikó begyüttünk ide (értsd: Jázovára – S. A.), 80-ba gyüttünk be ide, mikor kimentünk oda a földbe dógozni, én rítam is, meg úgy fájt a szívem, amikor odaértem az utcára, ahol lak-tunk...de jó vót itt édes Jóistenem, de jó vót itt!”

„Az a Hodics szebb vót, mint Jázován a Nagy utca. Mindenki maga előtt minden reggel söprötte az utcát. Negyvenhat-negyvenhétbe, ha életben láttak szépet... A kertek is gyönyörűen bemunkálva, búcsúra bemeszelték a házakat.”

„Minden ház olyan fehér vót, mint a pattogatott kukorica. Fehér falunak is mondták a környéken. Rendezett gazdaságok voltak, mindennek megvolt a helye.”

Hódegyháza településképét két hosszabb, északnyugat-délkeleti irányban, egymással párhuzamosan futó házsor határozza meg. Az alsót, vagyis a Jázovához közelebb esőt *Kurta* sornak nevezték, mert északnyugati fele csupán egy házsorból állt. Az utca délkeleti végén viszont az út mindkét oldalán házak sorakoztak. Hodics felső utcasora a *Kétsor*, ahol végig az út mindkét oldalán házak, porták sorakoztak. Ma már mindkét sor foghíjas: lakatlan vagy összedőlt házak törik meg a korábban összefüggő utcaképet.

A Kurta sor délkeleti végén, arra merőlegesen sorakozott 4-5 ház, ez volt a *Lekvár sor*. Nevét onnan kapta, hogy *„olyan sár vót, ha egy kis eső vót vagy hóolvadás, ott képtelenség vót elmenni”*. Az emlékezet három itt lakó család nevét őrizte meg: *Kecskeméti, Bugyi, Süli*. A Lekvár sor végén, a Süliék háza előtt kereszt állt.

A *Kétsort* és a *Kurtasort* beszélő, azaz a végükben merőlegesen futó, egykor 10-12 házból álló utcát *Szikicsnek* nevezték. A névalak a terület szikes jellegére utal. A következő családok éltek itt: *Csipak, Pozsár, Högyösi, Lőrinc, Tóth, Szenes, Sihai, Baj, Piri*.

A Hódegyházát keletről érintő Aranka folyócska mentén, a Kétsorral nagyjából párhuzamosan sorakozott a *Haranga sort* alkotó kb. 15 ház. Innen a *Huszár, Kólinger, Filibárd, Boros, Simon, Kocsis, Kiss, Hódi, Pozsár* családokat tartja számon az emlékezet. Az Aranka melletti vizenyős határrészt *Budzsáknak*³⁶ nevezik.

A település jázovai része az 1960-as évektől kezdett egyre jobban kiépülni. A viszonylagos elzártság, a távolság, és a kedvezőtlen útviszonyok miatt Hódegyházáról fokozatosan ide jöttek lakni az emberek, itt vásároltak házat.³⁷ *„Ahogy lettek az unokák, akkor megvettük a házat Jázován, hogy közelebb legyünk az iskolához, a buszhoz; ott Hodicson a házat elbontottuk, de a föld megmaradt.”* E folyamat hatására Hodics lélekszáma erősen fogyatkozni kezdett. A '80-as évekre nemcsak házak váltak üressé, de utcasorok szűntek meg, lettek a földdel egyenlővé. Erre a sorsra jutottak a fentebb említett házsorok, vagyis: a *Szikics*, a *Lekvár-sor* és a *Haranga-*

³⁶ A *Budzsák, Buzsák* megnevezés határész-névként többfelé ismert (Hercegszántó, Zombor), de településnévként is önállóan. Az oszmán törökből került a szerb nyelvbe, jelentése 'sarok, szöglet, zug'. V.ö.: Kiss Lajos 1997. 262; 269.

³⁷ Ugyanezt a folyamatot láthatjuk Szaján és a tőle keletre elhelyezkedő *Kermenják* nevű falurész, ill. házsor esetében is. Juhász Antal 2003. 25.

sor. A vert falú házaknak már falmaradványait sem látni, helyükön szántó és rét húzódik.

Jázova–Hódegyháza telekszerkezete magán viseli a dohánykertész települések azon jellemzőjét, hogy a lakóházak végéhez csatlakozó beltelkek, *háziföldek* – melyek dohánytermesztésre szolgáltak – elérhetik a 2-4 hold nagyságot is.³⁸ Kálmány Lajos az 1880-as évek legelejéről a következő képet festi az ilyen településekről: „Az építkezésről megjegyezhetjük, hogy a kisebb, leginkább dohány ültető községek, mint Torda, Szaján, Jázova, stb. négyszögűek, elég széles utcájúak, s csinos házuak, de a házak egymástól messzisen vannak. Minden háznak van udvara, kertje, s végiben szántó földje, mi összesen minden háznál két-két lánczot tesz ki.”³⁹ A lakóház mögötti kertek nagyságáról az adatközlői emlékezet is hasonlókat őrzött meg: „Én az apámtól hallottam, hogy annak idején egy-egy házhoz 6 hold föld is járt, aztán jöttek a családok, eladták...”

Az építkezés hagyományos módja a törekkkel kevert földből, vert technikával készült falazat volt. Ezt alkalmazták a lakóházaknál, a gazdasági épületek egy részénél, de vert kerítés nézett az utcafrontra, vagy a szomszéd telekre. Ilyen kerítések, vagy maradványai, ma is állnak még a faluban. Hogy védjék az időjárás viszontagságaitól, tetejére kukoricaszárat raktak, majd azt újra földdel borították be. Az ilyen kerítést évente javítani, újíttani kellett. A lakóház általában a porta egyik felén, rövidebb homlokzatával az utcára nézve (végházként) helyezkedik el. A régebbi házak oromzata állóhézagos vagy napsugaras deszkaoromzat. Az 1940-es évektől, de főként a 20. század második felében épült téglaházak már vakolt oromzattal készültek, melyek egy része barokkosan ívelt. Az idősebb adatközlőim emlékezete által felidézhető időktől, vagyis az 1930/40-es évektől a klasszikus háromszatú parasztház mellett jellemzőbbnek mondhatjuk a *nagyszoba–konyha–szoba–kisebb szoba–kamra* beosztású lakóépületet. A konyha felől fűtött kemence a *belső szobában* (kisebb szobában) állt. A nagyszobát *tisztaszobának* tartották. A *konyhaszoba* elnevezés arra utal, hogy a konyhaként használt helyiséget alvásra is használták. Általános, hogy a lakóház hosszanti, udvari frontjához tornác kapcsolódik. Ezen a *szabadgangon* nyáron aludtak is.

A lakóház mögött soros elrendezésben műhely, istálló, disznóól, s egyéb gazdasági célú melléképület következhet. A legtöbb telek azonban nem tartotta meg a soros beépítést, a *nagyházzal* szemben *kisház*, *kiskonyha* épült, melyet eredetileg nyáron, a munkák idején használtak, laktak. Az egy helyiségből álló, kemencével vagy tűzhellyel felszerelt kisház a magukra maradt, vagy a többgenerációs nagycsaládban élő idős házaspár állandó, téli-nyári lakhelyévé válhat. Ősztől tavaszig fűteni is könnyebb és gazdaságosabb. A nagyházat vagy a fiatalok lakják, vagy – eredeti berendezését, bútortzatát nagyrészt megtartva – folyamatos használata megszűnik, a nem mindennap szükséges használati tárgyak, edények, ruhák tároló helye marad, kamrájában a télire eltett befőttek sorakoznak, illetve napjainkban itt helyezhetik el a nagyobb teret elfoglaló mélyhűtőládát is. Többnyire a virágoskert jelzi, hogy a

³⁸ V.ö.: Juhász Antal 2003. 25.

³⁹ Kálmány Lajos 1882. XXI.

3. kép Vertfal kerítés (Simon András felvétele)

4. kép Falusi porta a kert felől, Hodics (Simon András felvétele)

5-6. kép Kotárcák (górék) féltetővel, Hodics (Simon András felvétele)

kisházat vagy a nagyházat, esetleg mindkettőt lakják-e. A kukoricagóré (*kotárka*), mely önmagában állva is leggyakrabban a teleknek a lakóházzal ellentétes oldalára épült, a nagyház–kisház kettőssége adta párhuzamos telekbeépítés esetén a kisház mögött található. E tároló funkciójú építmény általában téglából rakott oszlopokon áll, s alatta kaphat helyet a sertés- vagy baromfiól, de tarthatják itt a tűzifát vagy a szenet. A kukoricagóré tetejét egyik felől hosszabban leeresztve, a fedett hely mezőgazdasági eszközök, vagy széna, szalma tárolására válik alkalmassá. A felsorolt lakó- és gazdasági épületekkel ellátott udvart hátul általában kerítés zárja. Ezen túl – a gazdaság jellegétől függően – *supa* (szín), dohányyszárító pajta, illetve nagyobb istálló, hodály állhat. A nagyobb gazdasági melléképületeket gyakran szalmával, azon felül pedig kukoricaszárral fedték. A legegyszerűbb dohányyszárítóra így emlékeznek: „Az udvaron álligattunk le oszlopokat, kiaggattunk hetven-nyolcvan kötelet is. Amikor a dohány félszáradásba vót, hordtuk be, amikor mögszáradt, akkor kötöztük össze ötösivel. Vittük föl a pállásra, meg akasztottuk olyan helyre, ahol elfért.”

A saját megfigyeléseken nyugvó vázlatos leírás alapján megállapíthatjuk, hogy Jázova–Hódegyháza telekelrendezése, építészeti kultúrája nagyon hasonló más, bánsági dohánykertész településekéhez, illetve tágabb kitekintéssel szervesen illeszkedik a Délvidék e téren tapasztalható sajátosságainak rendszerébe.⁴⁰

Szállások

Jázova–Hódegyháza és a szomszédos települések határában – mint az a Bácska és a Bánság legnagyobb részének településnéprajzi sajátága – *szállások* álltak. A többé-kevésbé egybefüggő tanyavilág a tiszaszentmihályi, jázovai, mokriai és monostori határt érintette. Jázovához – szűk határu település lévén – a szóbeli emlékezet szerint csupán néhány szállás tartozott, de volt olyan jázovai gazda, aki valamelyik szomszédos határban bírt szállást. „Vót egynehány tanya, de nem sok, a jázovai határban talán négy-öt. Azé’ vótak tanyán, mer’ sok munkával vergődtek. Vót ott öt vagy tíz hód föld, épített oda egy tanyát, ottan tartott jószágot, akkó könnyebb vót a megélhetőség, minthogy hajcsa Jázovárol ki meg be. Kinn is lakott a tanyán. Búza, kukorica, mindön vót. Nagyon sok itt a székes terület, de igen jó földek is vótak, ahol úgy nőtt a kukorica, mint az erdő.”

Halász János is szálláson gazdálkodott, meglehetősen nagy területen. Tanyája éppen az említett négy település határának találkozásánál feküdt. Tehetős gazda lévén, a faluban is volt háza. Unokája így emlékszik a gazdaságra: „Az öregapámnak vót hetvennégy hold föld szállással. A háznál vót négy hold, a tanya körül ötven, akkor vót a réten... Néhány száz juh, ökrök, tehenek. Fejték a juhokat, a gyapjút el tudta adni. Vót neki kocsmája, boltja, Moholon malma. A tanya körül fák vótak, a legtöbb akácfa vót, de vót gyümölcsfa is: epörfa, szilva. Meg szőlő. Búza, zab meg kukorica a jószágnak, paprika, dohány.” A tanyától egy dűlőre folyt az Aranka. Ide kijártak halászni a fiatal gyerekek, suhancok. Tapogatóval, kerítővel fogták a halat, amit aztán a nyakukba akasztott zsákban gyűjtöttek. A halászatra a Haranga sor

⁴⁰ V.ö.: Povedák István 2003. további irodalommal.

lakói kapcsán Cs. Simon István hasonlóan emlékezik: „...annak idején a már megboldogult hozzátartozóim csak néhányszor megmerítették a "cimpára" hasított csalánzsákok, és annyi halat fogtak ki az akkor még tiszta, sőt aranyosan tiszta Arankából, hogy a «süttet a főtt hallal» ették.”⁴¹

Az említett négy település határában fekvő szállások tulajdonosai jázovai magyarok, valamint tiszaszentmiklósi szerbek és németek voltak. Adatközlőim név szerint a következő jázovai magyar családokra, gazdákra emlékeztek: *Zsarkó István, Zsarkó János, Szabó Dénes, Halász János, Paska István, Tóth-tanya, Németh-tanya, Zsuzsa-tanya.*

Az idézett visszaemlékezések alapján láthatjuk, hogy a szállások egy része *tartozéktanyaként*, vagyis a határban elhelyezkedő gazdasági üzemként állt a falubeli porta és házföld mellett (Halász-tanya), nagyobb részük pedig állandó lakóhelyként és egyben a gazdálkodás színteréül is szolgált. Utóbbi esetben falubeli portája nem volt a gazdának. A szállásokon az állattartást és a szántóföldi kultúrákat egyaránt magába foglaló vegyes, komplex paraszti gazdálkodás folyt. Az átlagosan 5-10 hold területen fekvő tanyák az önellátáson túl szerény jövedelmet is biztosítottak a családnak.

A megélhetés

A dolgozatban ezidáig is számos utalás olvasható a Jázova–Hódegyháza népességének megélhetését biztosító gazdálkodási formákra.⁴² A település alapjait a dohánykertészet vetette meg. Kálmány Lajos a 19. század utolsó harmadában a gazdálkodási viszonyokat ekképp jellemezte: „A testet sanyargató dolog nálunk sem ismeretlen. Népünk főfoglalkozása a dohány ültetés, mint ilyent gányónak nevezik, mit nem szívesen vesz, jobb szereti a kertész nevet hallani. Termeszt továbbá búzát, kukoriczát, stb. egész éven át el van foglalva. Az utolsó évtizedben, hogy víz járta földjét (főképpen Szajánt, Padét, Jázovát), ősszel bevetette, el kezdődött az esőzés s minthogy földjük laposban van, a vetés víz alá került. Tavaszra újra vetett és ha a tavasz vizes volt, mint amilyen volt is, dolga, magja ismét kárba veszett. Dohányt ültetett ezután a lassanként kiszáradó földbe, s megköszönte, ha akkor nem jött a dohánnyra víz: mikor szedni kellett. Kora tavasztól késő őszig kocsiján volt az eke s dolga mellett mégis tengődnie kellett.”⁴³

A Jázova–Hódegyháza települést alapító dohánykertészek jogállásáról, gazdálkodási viszonyairól Cs. Simon István így ír: „A dohánykertészek avagy kukások nem úrbéres jobbágyok voltak, hanem bérlők, akik különböző időre kötöttek szerződést a királyi kamarával, illetve az urasággal. Minden bérlőcsalád kapott bizonyos nagyságú, rendszerint 20 holdnyi földet (numerust), amiből négy holdat dohánnyal volt köteles beültetni, ami a család munkaerejét nagymértékben lekötötte, mert –

⁴¹ Cs. Simon István 2003.

⁴² Jázova gazdálkodási viszonyaira vonatkozóan lásd bővebben: Simon András 2005. E helyen a korábbi tanulmányomban leírtakat összefoglalva, s újabb adatokkal kiegészítve közlöm.

⁴³ Kálmány Lajos 1882. XIII.

ahogy mondani szokás – sokszor meg kell fogni egy-egy dohánylevelet, de különösen akkor bibelődtek sokat vele, amikor még csomózni is kellett. A szerződéses viszonyban azt is meg kell említenünk, hogy az kezdetben kedvezőnek látszott, ám az 1848-as szabadságharc jobbágyfelszabadító vívmányai után megbosszulta magát. A törvényt ugyanis nem vonatkoztatták rájuk, így megmaradtak bérlői, sőt béresi állapotban.”⁴⁴

Az idézett sorok írója aztán – hasonlóan Kálmány Lajos több mint egy évszázaddal korábbi leírásához – a dohánytermesztés, de általában a megélhetés küzdelmes voltát hangsúlyozza. Az általa megfogalmazott sorok a földművelés intenzív formájára való törekvést idézik: „A makacs, fősvény, szikes földön a jázovaiak mindig is embernívően sokat dolgoztak, leginkább mások hasznára. A kedvezőtlen talajadottságok miatt ugyanis a jázovaiak kénytelenek voltak a sok munkával járó növényeket termesztetni, amelyek kisebb területen termesztve is némi jövedelemmel kecsegtették a szűkreszabott határban szorgoskodókat.”⁴⁵

Az első világháborút illetve a trianoni elcsatolást megelőző időszakra vonatkozó további gazdasági helyzetképet a fentebb már idézett 1895-ös mezőgazdasági statisztika községsoros adatai és gazdacímtára mutatják. Ezekből kitűnik, hogy a természeti adottságok, amelyek meghatározzák a gazdálkodási ágazatok arányát is, mind a szántóföldi földművelésnek, mind pedig az állattartásnak viszonylag tág lehetőséget biztosítanak.

Az 1930/40-es évek viszonyait tekintve is elmondható, hogy a jázovai gazdák legtöbbször kis- és törpebirtokos volt, azaz 10 hold alatti, sok esetben csupán néhány holdnyi birtokkal rendelkezett. Ekkora terület a legalább 4-5 gyereket nevelő családok számára esetenként éppen az önellátást biztosíthatta. Számos család azonban saját kis földje hozamából sem tudott megélni, így másutt kényszerült mezőgazdasági munkát vállalni. A mai öregek csupán két nagyobb (kb. 60 hold területtel rendelkező) gazdára emlékeznek: Mészáros Ferencre és Zákány Jánosra. Csupán tudománytörténeti érdekességgként említem, hogy Kálmány Lajos mesemondója, Borbély Mihály, kinek édesanyja Hódegyházán született, s aki a második világháborút megelőző években Feketető (Crna Bara) határában tanyán élt és gazdálkodott, a jázovai Zákány Jánoshoz járt borért és pálinkáért. Lányának visszaemlékezését Kalapis Zoltán jegyezte le: „A szobában egy huszonöt literes hordóban bort, egy ötliteres fonatos palackban pedig pálinkát tartott. Ha kifogyott, elment Zékány János jázovai szőlősgazdához, és megtöltötte az egyiket is, meg a másikat is. Így aztán ismét volt mire rájárni a szobába.”⁴⁶

Jázova–Hódegyháza határában a gazdálkodás formáját, művelési ágak szerinti megoszlását a termőföld minősége szabta meg. A jobb minőségű, termékenyebb határrészekben gabonát (búzát, rozsot, árpát, zabot), kukoricát és dohányt termeltek. A gabonafélék és a kukorica a jószág és a család ellátását, élelmezésének egy részét fedezte. Legtöbbször a sajátán túl részesmunkát vállaltak, napszámba jártak.

⁴⁴ Cs. Simon István 1997. 2.

⁴⁵ Cs. Simon István 1997. 2.

⁴⁶ Kalapis Zoltán 2005. 94.

„Vót egy ember, akihez negyedébe jártunk kukoricát kapáni. Amikor begyűttek az oroszok, '44-be, kiadta tizenharmadát, minden tizenharmadik mázsa kukorica lett a mienk. Tíz mázsa lett a miénk. Anyám, mikó hazaértünk, összetette a kezét: Hála legyen a nagyon jó Úristennek, kisfiam, most má mögvan a kinyérnek való. Tudja mit – mondom – anyám, én is mondok egyet. Hát aszongya: Mongyad, kisfiam! Adjon az isten nagyon de nagyon sok kukoricát, de csak a disznók részire.”

7. kép Dohányszárító pajta (Kothencz Kelemen felvétele)

„Kijártam a négy elemít, vótam tíz éves, aztán mentiünk a dohánba, kaccsasztuk meg tetéjeztük.⁴⁷ Valamikó vót az a vasdohán, székes földbe is megterem.” A dohánykultúra már említett nagy múltját és jelentőségét mutatja az is, hogy Jázováról származik az újvidéki Vajdasági Múzeum gyűjteményében őrzött legrégebbi, 1878-ból datált, csupán a szegedi kirajzás területén fennmaradt sajátos eszköz, egy cserép lyuklocsoló (*liklocsoló*), amivel ültetés előtt a dohánypalántának kifúrt lyukat locsolták be.⁴⁸

„Négy osztályt végeztünk, aztán mehettünk macamunkára.” A kifejezés a Léderer nevű csókai zsidó nagybirtokos testvérek *Macahalmának* nevezett birtokrészén végzett napszámmunkát jelentette. A 12 000 holdas tőkés nagygazdaság – ahol

⁴⁷ Kaccszás: az oldalhajtások, fattyúhajtások, ill. a hónaljgyűgyekből fejlődő levélkezdemények eltávolítása. Bálint Sándor 1957 I. 668; Tetéjezés: a dohánybokor virágának letörése. Bálint Sándor 1957. II. 573.

⁴⁸ Kalapis Zoltán 1998. 20., Bálint Sándor 1957 II. 66.

dohányt, zöldségféléket és virágot termesztettek – a környező falvak lakóinak biztosított mezőgazdasági munkalehetőséget.⁴⁹ Martonosi József, aki az 1930-as évek derekáról idéz fel jázovai történeteket a Magyar Szó című napilap hasábjain, szintén megemlékezik a kiscsárdai jázovaiakról, a napszámmunkáról, éppen egy olyan eset kapcsán, amikor adóvégrehajtó járt a faluban: „*Aztán, hogy a végrehajtó megjelent a faluban, az volt a fő beszédtema, hogy merre járt és mit csinált. [...] Amikor be- ment egy házhoz, elmondta, hogy ő végrehajtó, mennyi adóhátralékkal tartoznak, és megkérdezte, kifizetik-e vagy foglaljon. Hiába bizonygatták, hogy az utolsó dinárig kifizettek, amit kértek, nem volt irgalom. Ment az istállókba és lefoglalta a tehenet vagy a lovat, vagy birkákat, s a legényei már vezették is el. Persze valamilyen módon mindenki összeszedte a pénzt, hogy kiválthassa a jószágját. De foglalt olyanoknál is, akiknek alig volt földjük. Ilyen volt a falunak csaknem egynegyed része. Ők tavasszal összesereglettek és elmentek Bácskába, Zentától Szenttamásig napszámossnak, vagy Macahalmára hónaposnak.*⁵⁰ A végrehajtó ezeket sem kímélte. Akinél nem talált jószágot, lefoglalta az ágynevet, vagy fölment a padlásra, és amit talált, pár zsák gabonát, összeszedte a legényeivel, elvitték a kocsira.”

A Léderer-birtokon 300 holdnyi szőlőterület is volt borházszállal.⁵¹ Jázován ugyan keveseknek volt szőlőjük, de a nagybirtokra többen jártak szőlőmunkára. Jázován – a fentebb már emlegetett – Halász Jánosnak volt nagyobb szőlőterülete. Rajta kívül még néhány gazda művelt annyi szőlőt, ami néhány száz, vagy legfeljebb ezer liter bort adott. Leginkább a jellegzetes alföldi szőlőfajták, a *kövidinka* és a *kadarka*, mellettük még a *rizling* és a *hamburg* (hamburgi muskotály) díszlett. Telepítéskor ültetőfúróval rakták el a vesszőt, a sor- és tőtávolság 80 cm volt. 300 tőke tett ki egy pásztát. Ősszel ekével *betakarták*, tavasszal pedig *kiekérték* a sorokat. A szőlő éves munkarendjét a metszés, a többszöri kapálás, a kötözés, a *kacscsolás* és a *tetejezés*, valamint a *kékküvel* (rézgáliccal) való permetezés jelentette. Szőlőérés idejére *budárt* (szőlőcsösz) fogadtak a gazdák. A pászták, parcellák szélét körben elgereblyézték, így rögtön látni lehetett, ha valaki a sorok közé ment szőlőéréskor. Megesett, hogy a gyerekek *budárkodtak*, de kacscsáltak is, sőt még a metszésbe is beletanulhattak. A saját fogyasztáson felüli bormennyiséget „...*háznál lehetett értékesíteni. A kocsmába ölég drága vót. Vasárnap délután tele vót a ház és a konyha is italozókkal. Jól beittak, aztán mentek be a bálba.*” Nagyobb szőlőterület húzódott Jázova és a vele szomszédos Tiszaszentmiklós között. Ezeket a parcellákat – a magyar gazdák mellett – leginkább a szentmiklósi németek, kisebb számban pedig a szerbek művelték. A második világháború után a németeket kitelepítették, földjeiket kiosztották, s a szőlők nagy részét kiforgatták. A megalakuló szövetkezet fontosabbnak és értékesebbnek látta a szántóföldi növénytermesztést. Mindezek hatására érezhetően átalakult a fogyasztási kultúra is: a saját főzésű gyümölcspálinka mellett a viszonylag olcsó sör lett – és ez ma is így van – a mindennapok itala.

⁴⁹ Kalapis Zoltán 1998. 38. A Léderer-birtokról és a napszámmunkáról tanulmánykötetünkben bővebben Gleszer Norbert írásában olvashatunk.

⁵⁰ A napszámos minden nap hazajárt, munkabérét hetente kapta; a hónapos ott lakott a birtokon, kapott ételmezt (többnyire kenyert, szalonnát, kolbászt), a kosztot és a fizetést is havonta adták ki számára.

⁵¹ Kalapis Zoltán 1998. 38.

„Sok szőlő vót. Mindenkinek vót. Egy-egy gazdának három-négyszáz liter. A nép mögitta. Ha az embörnek vót pár dinárja a zsebbe, möhetött, ihatott bort, mennyit akart. Kiszötték a szőlőket, nem vitték a bort, nem tudták értékösíteni...”

Érdeklődésre számot tartó példájára bukkantunk Jázován az intenzív zöldség-termesztésnek. Az 1930-as évek második felében *bulgárkert* működött a falu mellett kanyargó Aranka folyócska⁵² partján. Egy testvérpár: Horváth István és Mihály (Misa) üzemeltette. „A XIX. század utolsó harmadában a bolgárkertészek nyugat felé irányuló kirajzásának fontos állomáshelye volt Nagybecskerek. [...] A piac csakhamar telítődött, akik később érkeztek, továbbálltak a szomszédos Bácskába vagy a Tisza mentén, észak felé.”⁵³ Talán éppen ezen az úton juthatott el Jázovára s eresztetett gyökeret az Aranka partján – a visszaemlékezők szerint egy szűk évtizednyi időre – az intenzív kertkultúra ezen formája. A területet családi munkaerővel művelték. Az eljárás legfontosabb követelménye az állandó, rendszeres locsolás biztosítása volt. Az ehhez szükséges vizet nem az Arankából, hanem egy fúrt artézi kútból nyerték. „Vót locsolókút meg bulgárkerék. Vót olyan járgány, húzta a ló, ment körbe-körbe. Kerék, locsolókupa, azok a négy-öt literes edények mentek láncon. Ahogy ment, mingyá beleöntötte a vályuba. Deszkacsatorna vót, mint a disznóválu. Összeszegezték, lábakra, oszt folyt benne a víz, onnan meg a földre, csináltak csatornákat. Ágyak, csatorna, s így megázott a paprika töve. Ha leesett egy locsolókupa, édesapám kötött a derekamra kötelet oszt leeresztett a kútba, nem féltém, mögkerestem azt a kupát, oszt fő lett akasztva.” – emlékszik vissza az egykori tulajdonos lánya. Paprikát (tölteni való paprikát, vagy *bulgárpaprikát*), paradicsomot, káposztát, karalábét termesztettek. „Olyan szép vót, hogy az ember kíváncsi vót belülre önni. [...] A gyerekek fiatalok vótak, oszt mentek az annyukkal a piacra. Kocsira pakótak, oszt mentek az uccán, vitték, úgy mint a dinnyét árulik most.” „Vót vele vergődés sok, de mögfizette. Annak az egy szögény lónak vót nehéz...” Az Aranka-parti *bulgárkert* a második világháború és az azt követő szövetkezetesítés, valamint a Horváth testvérek korosodása folytán megszűnt. Földje ma kukoricát, búzát nevel.

A silányabb, szikes földeken a jószágot legeltették. A falu mellett elfolyó Aranka melletti földek egy része jó szántó volt, ugyanakkor a természetes vízfolyás, partján az árnyékot adó fákkal kiváló delelő- és itatóhelye volt a csordának és a nyájnak.

Az állattartás egyéb haszonvételi formái mellett az állat igaereje is megélhetést adhatott a parasztembernek. „Abba az időbe nem vótak traktorok. Vót egy lovam, avva ekéztem, akinek köllött. Úgyhogy bírtam vóna éjjel-nappal. Elmentem hajnalba süttető, oszt majnem süttéig.”

A ház körül saját szükségére tartott baromfi mellett nagyobb jelentősége volt a kiegészítő jövedelmet is adó libatartásnak. „Amikor gyerekek vótunk, kiskaszával arattak. Mikó levágták, elhajtottuk a libákat tallóra. Ránk vót parancsolva, ha

⁵² Aranka: „a Maros egyik fattyúága a Temesköz északi részén”. Kiss Lajos 1997. 109. Használatban van a vízfolyás *Haranga* elnevezése is. Harmadik névalakként *Kunémek* emlegetik. Ez utóbbi alak jelentése: vezérárok. Bálint Sándor 1957. II. 666.

⁵³ Kalapis Zoltán 1998. 33.

tallóra mész, pár buga⁵⁴ kalászt szedjél, akkor ami a gereblyezés után elmaradt, szedtünk olyan csomókat, bekötöttük szalmával, három-négy bugát hoztunk haza. Ha nem lesz a tallón már, a libák megegyék azt. Tömtük a libákat, jöttek a zsidók és megvették. Adárú gyűjt. Itt elvagdosták a nyakukat és rakták ládádba, vitték. Ruháért is cseréltük a libát."

„Vót tojásszödő is a faluban, egy adai zsidónak szötte a tojást a faluban. Minden tojás után kapott egy kis percentet, abbú éldögélt, mert meghalt az édesapjuk és négy gyerekek maradt az anyával és fél lánc föld. Járt a faluban nagy kosarakkal, szötte a zsidónak a tojást."

A szocialista korszak nemcsak jelentős politikai átalakulást hozott Jugoszláviában, de a gazdaság szerkezete és működése is megváltozott. A korábbi, magántulajdonú nagybirtokok helyett az újonnan szervezett állami birtokok, vagyis szövetkezetek (*zadruga*) nyújthattak munkalehetőséget a falu népének, s itt lehetett a saját használatban megtartott gazdaságban termelt javakat is átadni. Jázován is alakult szövetkezet, de a faluból továbbra is sokan jártak más településekre dolgozni.

„Tavasszal elkezdődött, répaeggyelés, kapálás, kukoricaszedés, szóval mindenféle munkán ott vótunk. Vót, hogy négy-öt traktor gyűjt értünk. Hetfűn gyűjt, szombaton hozott haza. Jártunk a szövetkezetekbe. Itt is köllött, de mink is oda mentünk, ahol többet fizettek. Aztán kezdtünk egy kicsit erősödni, vótak hitványabb fődeink, akkó hogy eljárnunk, birtunk egy kicsikét tallasonni. Akkor vettünk jó fődeket. A székes, rossz földeket, ahol csak szenvedett az ember, beadta a szövetkezetbe. A szövetkezet bevállalta, hogy mentű több földje legyen. Nagyobb munkával, műtrágyával termettek azé a fődek."

Az 1960-as évektől a szikes területek tudatos hasznosítása is megindult. A kamilla a korábbi évtizedekben is keresett, s éppen ezért a falu népe által rendszeresen gyűjtött gyógynövény volt. A változást és újítást az jelentette, hogy e másra alkalmatlan földeken okszerűen termesztteni kezdték a kamillát. Virágát a padláson megszárították, s eladták a teherautókkal érkező felvásárlóknak. Bő másfél évtizeden át adott tisztes megélhetést a kamilla: a befolyt összegből tudták a családok a háztartást gépesíteni; televíziót, mosógépet, hűtőszekrényt vásároltak.

A korábban is meghatározó gabona-, dohány- és kukoricatermesztés mellett a táj mezőgazdaságában hangsúlyossá vált a cukorrépa termesztése. Intenzív zöldségkultúráként a hagyma és a paprika jelent meg. „A hagyma Monostoron vót nagy divat, onnan terjedt át Jázovára az ötvenes évektől, valamivel később a pfefferóni. Mikor a hagymát hazahoztuk (a földről), megpucótuk, bezsákótuk, jött a kamion, elvitték, négy-öt nap múlva kaptuk a pénzt. Az ipari paprikát vagyis főzőpaprikát leszödtük, fölfűztük, a javát kihasítottuk, megszárítottuk, Szentmiklósra vittük be, megőrlöttük és vittük a piacra."

Tito idejében Jugoszlávia gazdasága prosperált, a terményeket el lehetett adni, s a falu népe megélt, sőt gyarapodott a mezőgazdasági munka hasznából. Gazdaságát a legtöbb termelő gépesíteni tudta. Az előrejutás lehetőségét, valamint az élet-

⁵⁴ Buga: „aratás után a tarlón maradt búzakarász, szegényeknek joguk van az összeszedéséhez és csomóba kötéséhez”. Bálint Sándor 1957. I. 195.

színvonalbeli helyzetet jól szemlélteti a következő idézet: „Mindönki dógozott, ezők a jázovaiak nagyon élelmetős nép vót. Nagy vót a jószágtartás, pénzhez gyűttek, megvásárolták a környékben a földeket. Építöttek, berendezéseket vöttek, traktorokat, nagyon ment a nép előre a Tito ideje alatt.”

A jázovaiakat a környező falvak népe is igen szorgalmasnak, dolgoznak, nagy munkabírásúnak tartotta. Szemléletes adatokat találhatunk erre vonatkozóan a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszában. A következő jelzők fordulnak elő a falu és lakói jellemzésére: elevenek, életrevalóak, dolgozók; tiszta, rátarti, összetartó közösség. „A jázovaiak kufák, a Gagarin azt hitte, ő az első a Holdba, de ott tanákozott egy jázovaiva, aki paprikát árút.”⁵⁵

Tito halála (1980), majd a délszláv háború és Jugoszlávia szétesése megint gyökeresen megváltoztatta sok más mellett a gazdasági viszonyokat, lehetőségeket. A háborús években megszűntek, tönkrementek a szövetkezetek. Ezáltal egyrészt a munkalehetőség csökkent, másrészt viszont komoly gondokkal kell(ett) szembenézniük a gazdáknak elsősorban terményeik értékesítésének tekintetében. „Termesztik a dohánt most is, de nehéz átadni. Sok helyen a tavalyi dohán is megvan.” „Dohány vót mindig. Most azér van a pfefferóni, mer hamarabb pénzhez jutunk. A dohányér nem fizetnek, csak mindig gyűvöre.” „Vót olyan, hogy fölszedtem a hagyományt, de nem lehetett eladni. A birkákkal ettettem meg.” A korábbi évtizedekben igen jelentős csókai húszüzem is gondokkal küszködött, mindehhez járult még a háborús időszak alatti nagyfokú infláció. „Vótak nagy disznóim, kétszáz kiló is vót egybe. Hat-hét darab, nem tudtam eladni. A gyár is tönkrement, nem tudott kifizetni. Vagy csak fél év múlva, akkor meg már nem tudtam venni rajta egy malacot.” Az állattartás terén a juhászat és a szarvasmarhatartás az elsődleges napjainkban is. Az értékesítési gondok e téren is érezhetők: „Hordik a tejet, csak a pénzt nem nagyon kapik.”

A gyógynövényeknek ma is szerepe van a falu gazdasági szerkezetében. Az 1990-es évek derekán kezdett foglalkozni a környező falvakban termesztett gyógynövények felvásárlásával a jázovai Szemerédi Ernő. A falu határában maga is termel több holdon mentát, kamillát és mályvát. A Jázován és a közeli településekről felvásárolt gyógynövényeket illetve a maga termését dolgozza fel saját gépeivel. Csomagolt készterméket is előállít. Magyar és osztrák kereskedelmi parterei vannak.

A falu határának művelési ágak szerinti megoszlását 2001-ben az alábbi táblázat mutatja:

Művelési ág (2001)	Terület hektárban (ha)
szántó	1488
kaszáló	336
legelő	620
nem művelhető (utak, csatornák, töltések)	314
szőlő	17

⁵⁵ VMNA 2002. XV.5.3. – 1a, 4a; XVI.4.1. – 1f, 2f, 4f,e, 5e

Művelési ág (2001)	Terület hektárban (ha)
gyümölcs	4
erdő	5
nádas	48
összesen	2832

Elcsöndesedő falu?

Az utóbbi bő egy évtizedben mind a tudományos szakmunkákban, mind a publicisztikában hangsúlyosan jelennek meg a bánsági magyar települések fogyásáról, a falvak elöregedéséről szóló, bizonytalan jövőképet mutató, sőt pesszimista kicsengésű írások. Gubás Jenő az észak-bánsági Majdánról – ahol korábban mi is végeztünk néprajzi kutatásokat⁵⁶ – szóló szociográfiai kötete bevezetőjében fogalmazza meg a térség falvainak „kórképét”: „Bár számarányát tekintve még mindig jelentős a bánsági magyarság, de szellemiségét már megtámadta a súlyos betegség, a beletörődés a megváltoztathatatlanba. A falvak mindegyike egy-egy aggok házára hasonlít, ahová többször jár a halál, mint az élet és ahol a munkából kidőlt öregek reményvesztetten várják az elmúlást.”⁵⁷

Ugyanebben az esztendőben jelent meg Cs. Simon István írása Hódegyháza első okleveles említésének 660. évfordulója alkalmából. Ő a következőképpen emlékszik a múlt évtizedekre, s vélekszik a jelenről, jövőről: „Nincs délibáb, se szélmalom, csak néhány szárnyék, akadálytalanul gázolok a földhátan pusztuló Hodics, a hajdani Hódegyháza foghíjas utóda felé... Szorongató kényszerűség kerít hatalmába. Jó lenne belépni abba a harangsori házba, ahol öregapám idején árkonbokon gyalogolt haza Temesvárról. S jó lenne rákönyökölni arra a söntésre, ahol regruta korában bort mért neki a drága rokolyájú csaplárosné... [...] Persze nem csak az a számomra nevezetes ház nincs meg, hanem az egész sor is oda van már. Lebontották a Haranga sort, a Szikicset és a Kurta sor is egyre kurtább. Sőt, a központ, a Két sor is furcsán foghíjas már. Feltűnően sok a falrom, a lebontott, vagy a lebontásra ítélt ház. [...] Szeretnék legalább az iskolába benyitni és egy rozogapadon a fölszívódott pacák közt két vésett betűre bukkanni... Sose beszélt erről az iskoláról öregapám, pedig itt tanították meg írni-olvasni... [...] Hej, hodicciak, hát nem lesz itt már több herbekölés?! Csak ez a hámlóvakolatú sűrű csönd... Megáll benne a kés!”⁵⁸

A Családi Kör egyik 2006. februári számában Fehér-Mayer Mária riportját olvashatjuk a faluról: „A februári ködös, szürke télben olyan üres a falut átszelő Nagy utca, mintha mindenestül – házastul, emberestül – téli álmát aludná. Áll az élet. [...] Aligha kell sorolni az elszomorító, lehangoló valóságot: elidősödött, megfogatkozott a falu, nagy a pénztelenség, a szegénység... Nincs állandó orvos, nincs

⁵⁶ Juhász Antal (szerk.) 1999.

⁵⁷ Gubás Jenő 1997. 6–7.

⁵⁸ Cs. Simon István 1997. 2. (Lírai jegyzet)

gyógyszertár, csak négyosztályos az iskola, nincsenek munkahelyek, aki tehette, már elment, maradt a sok üres ház, a lakottakban az idős, magányos emberek.” Riport-alánya, a jászovai Martonosi Erika így jellemzi a falut: „Sohase volt ezen a szikes földön könnyű az élet, mindenért nagyon meg kellett dolgozni, hát megdolgoztak az elődeink, dohányt, paprikát ültettek, küszködtek a sok munkát igénylő növényekkel a fősfény földön, hogy valamelyest boldoguljanak. Ez a generáció kiöregedett, elhalt. A későbbiek beálltak a szövetkezetbe, azt nemrég privatizálták, kevés helybelinek jutott benne munka. A mai középosztály, mondhatnám a munkaképes lakosság egyharmada, a csókai szalámigyárban, az öntödében dolgozott, ők most munka nélkül vannak. Pillanatnyilag az állattenyésztés ad némi megélhetést, a disznóhizlalás meg a tejtermelés. [...] Nagyon a világ végén van a falunk, az autóbusz is csak idáig jön és visszafordul. Mi vagyunk a végállomás, Tiszaszentmiklósról bevezet a betonút, aztán nincs hová menni tovább, körbevesz bennünket a víz, a halastó. Innen csak visszafordulni, elmenni lehet. [...] Valamikor gazda-, és olvasóköri is volt, némi kultúrélet is, ma elég végigsétálni a Nagy utcán, és mindent elárul rólunk. Fiatal koromban minden hétvégén elmázolták az asszonyok a ház elejét, gondozták az utcai kertet, ma mindenben meglátszik a pénztelenség, az öregedés, az erő hiánya.” A riport végkicsengése mégis jövőbe tekintő: „Úgy látom, sok apró lépéssel lendíteni tudunk a falunkon.”⁵⁹

Terepmunkám során magam is rögzítettem olyan beszélgetéseket, melyek a fentebb idézett, nyomtatásban is megjelent gondolatokkal egybecsengők: „Kiöregszik a nép. A fiatalok nem jönnek azér a pár hold földér, gyárba járnak, amaz biztosabb. Üresek a házak, de elanni se nagyon bírjuk. Ha kihalunk belüle, az ördögnek se köll. Megöregszik a falu és elfogy a nép.”

Jázova–Hódegyháza küzdelmes, de boldogulást és gyarapodást hozó múltat megélt bántási magyar falu. A dohánytermesztés, az állattartás, valamint az intenzív zöldségkultúrák egyaránt sikerre jutottak a határ megfelelő részein. A környékben nagy múltú hagyománya van a vadászatnak. A település melletti sík terület ma is élőhelye az Európa szerte ritkaságnak számító tűzoknak. A falu halastó-rendszere nemcsak látványnak szép, de gazdasági szempontból is igen jelentős. Elkészült az új parókiaépület, mely – noha a faluba Szajánból jár ki az atya – a helyi kulturális élet és a turizmus céljait is szolgálhatja majd. Van tehát miből meríteni és építkezni ahhoz, hogy az elcsöndesedő falu újra élettel teljen meg.

„A jövő titok előttünk. [...] Nekünk a népek múltját s jelenét kell számításba vennünk, hogy jövőjükre következtethessünk.” – írja 1882-ben Kálmány Lajos, aki – bár látva, hogy „a Temesközbe behúzódo magyar községeknek erősítésre van szükségük” – a bántási magyarság szaporodását, nemzetiségéhez való ragaszkodását és életrevalóságát hangsúlyozva bizakodóan vélekedett a jövőt illetően.⁶⁰

Tanulmányom – fenntartva a bizakodás hangját – ugyanazokkal a mondatokkal zárom, amelyekkel a 2005-ben megjelent írásomat is befejeztem: „Csak reménykedni tudunk abban, hogy kutatómunkánk nem egy végleg eltűnő közösség

⁵⁹ Fehér-Mayer Mária 2006.

⁶⁰ Kálmány Lajos 1882. XVII; XXI–XXII.

kultúrájának a 24. órában történő rögzítése. Ha a szegedi nagytáj népének hagyományából az ott megbúvó számtalan értéket felszínre hozzuk, ezek változását és továbbélését napjainkban figyelemmel kísérjük, talán a reményvesztett jelenben biztatást is sugározhat munkánk a fogyó, de fennmaradni akaró bánsági magyarság számára.”⁶¹

ADATKÖZLŐK

Báli Rozália (1914); Hörvát (szül. Kerepesi) Erzsébet (1924); Katona (szül. Kántor) Anna (1920); Kiss Róbert (1975); Lévai (szül. Bata) Matild (1923); Martonosi József (1921); Pozsár (szül. Horváth) Anna (1935); Pozsár Sándor (1924); Szabó Sándor (1925); Szemerédi Ernő (1958); Tóth János (1943); Urbán Mihály (1915); Vastag (szül. Bata) Erzsébet (1924); Vastag (szül. Kecskeméti) Ilona (1931); Vastag Dénes (1921)

Köszönet továbbá a Jázovai Helyi Közösség kutatásaink ideje alatt (2001–2003) hivatalban lévő tisztségviselőinek.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1957 *Szegedi szótár I-II.* Akadémiai Kiadó, Budapest

1976 *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete.* Első rész. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2.* Szeged

BOROVSKY Samu (szerk.)

é.n. (1911) *Torontál vármegye (Magyarország vármegyéi és városai)* Budapest

BÖRCSÖK Szilveszter–MAKRA János–ZSOLNAI József

1970 *A határ földrajzi nevei.* In: JUHÁSZ Antal–SZÉCSY György (szerk.): *Átokházától–Ásotthalomig.* Fejezetek a község történetéből és népeletéből. Kiadja Ásotthalom Község Tanácsa

ERŐS Lajos

1993 *Adalékok a Zrenjanini–Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Kiadja a Kisoroszi Római katolikus Plébániahivatal. Logos Grafikai Műhely, Tótfalu

FEHÉR MAYER Mária

2006 *Orvosság kerestetik. Az elcsöndesedő falu, Hódegyháza. Családi Kör* 2006. 02. 23.

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára I–IV.* Pesten

GUBÁS Jenő

1997 *Veszendő végeken.* Tótfalu

GYÖRFFY György

1963 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Akadémiai Kiadó, Budapest

HEGEDŰS Antal (szerk.)

1984 *Bácskai és bánati jobbáglevelek (1676–1848).* Fórum Kiadó, Újvidék

⁶¹ Simon András 2005. 67.

HUZSVÁR László

1998 Hódegyháza. In: DIÓS István (főszerk.): *Magyar katolikus Lexikon IV. kötet.* Szent István Társulat, Budapest, 907.

INCZEFI Géza

1960 *Szeged környékének földrajzi nevei.* (Nyelvtudományi Értekezések 22.) Akadémiai Kiadó, Budapest

JUHÁSZ Antal (szerk.)

1999 *Észak-Bánság paraszti műveltségéből.* (Táj és népi kultúra 3.) Szeged

JUHÁSZ Antal

2003 Szaján településnéprajza, népessége és társadalma. In: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Szajáni gyűjtés.* (Táj és népi kultúra 4.) Szeged, 9–41.

KALAPIS Zoltán

1998 *Búza, dohány, selyem. Gazdaságtörténet és népeletkutatás a szakmunka és az áruforgalom köréből.* Fórum Kiadó, Újvidék

2005 *Élet, élet, csoda élet. Bánsági és bácskai népismereti tudósítások.* Fórum Kiadó, Újvidék

KÁLMÁNY Lajos

1882 *Szeged népe II. Temesköz népköltése.* Aradon

KISS Lajos

1997 *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II.* Budapest

KOVÁCH Géza

1998 *A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716–1848.* (Dél-alföldi Évszázadok 11.) Szeged

ORSZÁGOS MAGYAR KIRÁLYI STATISZTIKAI HIVATAL

1897/a *A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája I.* (1895) Budapest

1897/b *A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája II.* (1895) Gazdacím-tár. Budapest

POVEDÁK István

2003 A ház és a telek. In: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Szajáni gyűjtés.* (Táj és népi kultúra 4.) Szeged, 43–66.

RUBINEK Gyula (szerk.)

1911 *Magyarországi gazdacím-tár.* Budapest

SIMON András

2005 „Ilyen dögös nép, mint Jázován, tán nincs is...” A gazdálkodás és életmód változása egy bánsági faluban a 20. században. In: BARNÁ GÁBOR–MÓD LÁSZLÓ–SIMON ANDRÁS (szerk.): *„Szent ez a föld...” Néprajzi írások az Alföldről.* Szeged, 58–68.

CS. SIMON István

1997 Falu a szikesen – Jázova 660 éves. *Szabad Hét Nap IV. évf. 35. sz.* (1997. VIII. 28.) melléklete, Szabadka

2003 Hód farkú cserepek darabjai. *Magyar Szó* (2003. december 6.–7.)

TÖRKÖLY István

2004 Hód vadászat, varjúhús meg Dzsingisz kán. *Magyar Szó* (2004. július 27.)

VMNA

2002 *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza.* (Szerk. Papp Árpád) CD-ROM, Szabadka

Ansiedlung und Bevölkerung von Jázova. Die Wirtschaft der Einwohner.

ANDRÁS SIMON

Das Dorf Jázova-Hódegyháza liegt im Banat, im Norden vom historischen Komitat Torontal. Nach den neuen Grenzbestimmungen vom Friedensvertrag in Trianon (1920) gehörte es zuerst zum Serbisch-Croatisch-Slowenischen Königreich, dann zu Jugoslawien, heute liegt es nun in Serbien.

Die erste schriftliche Quelle in Bezug auf die Siedlung stammt aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Das Dorf wurde während der türkischen Herrschaft bis zum 17. Jh. entvölkert und wurde vor allem von Szegediner Einwohnern neu besiedelt. Diesen Zeitpunkt setzten die früheren Forschungen um das Jahr 1760, doch wir haben erst aus dem Jahr 1821 ernst zu nehmende Angaben, wo Jázova und Hódegyháza in einer Auflistung als zwei, unmittelbar nebeneinander liegende Tabakgärtnerereien erwähnt werden. Die zwei Gärtnerereien entwickelten sich als ein Dorf weiter. Die Einwohner waren bis zur letzten Zeit noch römisch-katholische Ungarn. Die Zahl der Einwohner von Jázova-Hódegyháza sinkt seit den 1970er Jahren intensiv, aber ab der 2. Hälfte der 1990er Jahren, in Folge des südslawischen Krieges siedelten sich vor allem serbische Flüchtlinge im Dorf nieder. Heute hat das Dorf etwa 800 Einwohner.

Die Studie basiert auf Archivquellen, Landkarten, statistischen Arbeiten, Publikationen früherer Forschungen und auf den Daten der ethnographischen Feldforschung von 2001-2003. Anhand dessen stellt der Autor die Veränderungen der demographischen Verhältnisse, die Entwicklung der Lebensweise und der Wirtschaft ab Anfang des 20. Jahrhunderts, sowie die gegenwärtige gesellschaftliche und wirtschaftliche Situation des Dorfes vor. Die kleinbäuerliche Bevölkerung beschäftigt(e) sich mit Tabak-, Getreide-, Weizen- und Gemüseanbau, mit Rindvieh- und Schafhaltung. Einige pachteten auch in der Nachbarortschaft noch weiteres Ackerland und Weide, andere dagegen suchten sich landwirtschaftliche Tagelohnarbeit in den naheliegenden Dörfern.

Im letzten Jahrzehnt erscheint Jázova, und auch die anderen Dörfer aus dem Banat sowohl in den wissenschaftlichen als auch in publizistischen Werken als ein alterndes, stillwerdendes Dorf. Da die junge Generation hier keinen Lebensunterhalt findet, sucht sie nach Abschluß der Ausbildung in einer näher oder weiter weg liegenden Stadt ihr Glück. Die vorliegende Arbeit ist einerseits Beschreibung der Vergangenheit und Gegenwart des Dorfes, andererseits hat sie es zum Ziel, die Werte der Vergangenheit und der Gegenwart zu zeigen, um dadurch dem abnehmenden Ungartum von Jázova und des Banates etwas Hoffnung zu machen.